

УДК 911.3

Соколова О.І.

Створення багатогалузевого лікувально-оздоровчого виробничого комплексу в екологічно чистому регіоні як напрям раціонального використання території

Охарактеризовано передумови раціонального використання території кримської частини Арабатської Стрілки. Запропоновано створення багатогалузевого лікувально-оздоровчого виробничого комплексу в екологічно чистому регіоні. **Ключові слова:** Арабатська стрілка, море-господарський комплекс, туристичні ресурси.

Соколова О.И. Создание многоотраслевого лечебно-оздоровительного производственного комплекса в экологически чистом регионе как направление рационального использования территории. Охарактеризованы предпосылки рационального использования территории крымской части Арабатской Стрелки. Предложено создать многоотраслевой лечебно-оздоровительный производственный комплекс в экологически чистом регионе. **Ключевые слова:** Арабатская Стрелка, морехозяйственный комплекс, туристические ресурсы.

Sokolova O.I. Creating a multipurpose medical health industrial complex to clean the region as a direction of rational use of territory. The conditions of rational use of the territory of the Crimean part of Arabatskaja Strilka are characterized. Creation of the multibranch medical and health industrial complex in the ecologically clean area is proposed. **Key words:** Arabatskaja Strilka, marine economic complex, tourist resources.

Постановка проблеми. Для активізації соціально-економічного розвитку України пріоритетне значення має ефективне використання територій, які становлять особливу господарську, соціальну, екологічну, естетичну цінність, характеризуються високою гостротою проблем функціонування, невідкладністю їх розв'язання, мають значний потенціал для подальшого розвитку. До такого типу територій слід віднести приморські, які характеризуються одночасним поєднанням всіх перелічених складових.

Як зазначає О. Топчієв, порівняно новим тематичним напрямом суспільно-географічних досліджень є вивчення морських прибережних смуг та морегосподарських міжгалузових комплексів [6, с. 539], які характеризуються підвищеною атрактивністю для розселення населення, розвитку портового господарства, туристично-рекреаційної діяльності. У світовій практиці узбережжя морів розглядають як своєрідний і цінний природний ресурс, як особливий потенціал географічного положення [6, с. 539].

Ринковий попит на туристично-рекреаційну діяльність у Кримському регіоні є потужним чинником розвитку не тільки рекреаційно освоєних ділянок, але й економічно відсталих прибережних територій. Водночас це становить загрозу їх раціональному використанню, збереженню екологічної рівноваги. У цьому відношенні важливим моментом є забезпечення жорсткої і виваженої регламентації господарювання у приморських зонах [5, с. 258].

Отже, суспільно-географічне дослідження приморських територій має бути спрямоване не тільки на обґрунтування шляхів їх ефективного залучення до господарського обігу, розв'язання проблем зайнятості населення, але й водночас визначати граничний рівень освоєння території, проведення природоохоронних заходів. Тобто сутність таких досліджень має бути у визначенні шляхів

комплексного використання території без завдання шкоди довкіллю.

На нашу думку, ефективним напрямом використання відсталих, мало-освоєних приморських територій є створення багатогалузевих лікувально-оздоровчих виробничих комплексів із забезпеченням належного рівня екологічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання туристично-рекреаційного освоєння території розглядаються у багатьох працях українських вчених-географів О. Бейдика, О. Любіцевої, В. Кіптенко та ін. [1-4]. Значну кількість робіт присвячено вивченню морегосподарських комплексів, зокрема, О. Топчієва, І. Пилипенка, В. Дергачова та ін. [5-8]. Найґрунтовнішою суспільно-географічною працею, що торкається проблем та шляхів розвитку морегосподарського комплексу Українського Приазов'я, є монографія І. Пилипенка „Морегосподарський комплекс Українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження” [7]. У роботі розкрито особливості морегосподарського комплексу Українського Приазов'я, показано роль екологічних факторів його розвитку, запропоновано перспективні напрями раціонального ресурсокористування, оптимального функціонування, організації та управління морегосподарським комплексом регіону.

Водночас заслуговує на подальші дослідження питання оптимізації використання конкретних локальних приморських територій з урахуванням принципів комплексності, функціональної сумісності, соціально-економічної та екологічної ефективності. Саме тому **метою** написання статті є обґрунтування шляхів раціонального використання території шляхом створення багатогалузевого лікувально-оздоровчого виробничого комплексу в екологічно чистому регіоні.

Об'єктом дослідження обрано морегосподарський комплекс локального рівня, що має туристично-рекреаційну, курортно-оздоровчу та виробничу спеціалізацію – частина Арабатської Стрілки в межах Ленінського району АР Крим.

Виклад основного матеріалу. Передумови формування локального морегосподарського комплексу на кримській частині території Арабатської Стрілки. Арабатська Стрілка – унікальна піщана коса, що відділяє затоку Сиваш від Азовського моря і складається, головним чином, з ракушнякового матеріалу. За розмірами (шириною від 270 м до 8 км, довжиною 117 км) вона не має аналогів у світі. Кримська частина Арабатської Стрілки (Арабатка) займає 65 км, Херсонської області – 52 км. Арабатська Стрілка знаходиться у практично антропогенно не перетвореному місці, де відсутні екологічно небезпечні виробництва. Східна частина Арабатської стрілки являє собою суцільну пляжну зону.

Середня літня температура повітря становить 23-23,8°C. Опадів випадає не більше 45 мм, а до кінця літа – до 20 мм на місяць. Днів із сильними вітрами – 0,8-1 в місяць. Інтенсивність коливання моря змінюється в межах від до 2-3 балів. В цілому клімат Арабатки особливо корисний для дітей, оскільки дозволяє їх організму порівняно легко адаптуватися до місцевих умов.

Сиваш є унікальним місцем в Україні з точки зору збереженості флори і фауни. Степи на Арабатській Стрілці існують у первісному вигляді понад 860 років. Біосферну цінність цього аквально-територіального комплексу визначає також те, що через Сиваш проходить один з найінтенсивніших шляхів міграції птахів, з яких понад 100 видів занесено до Червоної Книги. Протягом сезону гніздиться або відпочиває понад 1 млн. перелітних птахів.

Берегові зони України виконують важливі біосферні функції не лише

регіонального, але й загальнодержавного і, подекуди, глобального рівня. Тут зосереджено значні площі територій та акваторій природно-заповідного фонду. Вздовж українських узбереж Чорного і Азовського морів проходить Азово-Чорноморський природний коридор Всеєвропейської екологічної мережі [6, с. 540].

На Арабатській Стрілці створено декілька заказників національного значення, зокрема, державний заказник „Арабатський” з ділянкою цілинного тюльпанового степу. Світовий Банк профінансував створення ландшафтного парку на озері Сиваш в рамках проекту „Збереження біорізноманіття в Азово-Чорноморському екологічному коридорі. Нині розробляється проект створення національного природного парку „Сиваський”, до складу якого віднесено всі острови в межах акваторії, місця гніздування а значного скупчення птахів, ділянки збереженої степової рослинності, а також 2-км акваторія Азовського моря.

Арабатська Стрілка є головною складовою величезної „природної” фабрики з випарювання солі. Щороку до Сивашу з азовською водою потрапляє близько 12 млн. т солей – сполук брому, натрію, магнію, інших цінних мінералів. Ці води мають величезну бальнеологічну цінність. На планеті збереглося чотири приблизно однакових унікальних джерела гідромінеральної сировини. Це Велике Солоне озеро (США), Мертве море (Ізраїль-Йорданія), затока Кара-Богаз-Гол (Туркменістан) та Сиваш.

Район Арабатської Стрілки входить до Північно-Сиваського родовища термальних йодо-бромних вод. За висновком Українського НДІ курортології та фізіотерапії, ці води мають бальнеологічну цінність за своєю мінералізацією, хімічним складом і наявністю біологічно активних речовин. Ці мінеральні води можуть бути використані при лікуванні захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи, сечостатевої системи. Їх бальнеологічну цінність підвищує відсутність аміаку та нітратів, наявність кремнієвої кислоти в кількості, що перевищує мінімальні лікувальні норм. Термальні джерела мають температуру води на виході 40-65-90°. У північній частині Арабатської Стрілки ведеться видобуток напірних мінеральних вод з артезіанських свердловин з пластів закарстованих вапняків (неогеновий водоносний комплекс, що отримує живлення на території Херсонської області, де на північ вапняки виходять на поверхню, поглинаючи атмосферні опади).

Інша важлива бальнеологічна складова – значні запаси лікувальної грязі та ропи. При цьому слід зазначити, що лікувальні грязі, ропа та мінеральні води у досліджуваному районі практично не використовуються. У Кримському регіоні в цілому з 34 грязьових родовищ експлуатується лише 7, з 21 родовища мінеральних вод – 11. Хоча, наприклад, у деяких озерах Генічеського району (Салькове, Генічеське), а також протоці Кручене гірло запаси лікувальних грязей є достатніми для будівництва мережі грязелікувальних медичних закладів.

За багатьма показниками пляжі степової частини Кримського регіону, включаючи Арабатську Стрілку, є одними з найкращих на півострові. Зокрема, це стосується фізичного та мінералогічного складу піску, його структури, радіоактивності, відбиваючих властивостей, рівня і характеру забруднення до початку експлуатації.

Рекреаційна ємність пологих піщано-ракушнякових пляжів кримської частини Арабатської Стрілки перевищує 1000 осіб. Для узбережжя характерні чисте повітря, відсутність в ньому пилу, висока іонізація. На узбережжі постійно виникають електричні розряди, що сприяють хімічній очистці повітря. Окрім

того, безперервно відбувається природна вентиляція повітря внаслідок постійного руху повітряних мас. Прибережна смуга – це природний інгаляторій для лікування органів дихальної системи. Прибережна акваторія є мілководною. Ізобата у 2 м проходить на відстані 50-200 м від берега.

Тобто сукупна дія фізико-географічних умов – мікроклімату, теплої азовської води, наявності пляжів, цілющого повітря, аромату степових трав та ін. – створюють умови для розвитку на території Арабатської Стрілки перспективного курортно-рекреаційного комплексу.

Наявні туристичні ресурси Арабатської Стрілки дозволяють розвивати різноманітні види активного туризму. Сприятливими для розвитку вітрильного спорту є акваторії Азовського моря та озера Сиваш. Замкненість басейну Сиваша, наявність екзотичних необжитих островів, лабіринтів проток створюють передумови для прогулянок на яхтах. З 1979 року шляхом вздовж Арабатської Стрілки з Генічеська до Казантипу проходить маршрут національних змагань з вітрильного спорту. Арабатською стрілкою проходять велосипедні маршрути.

Окрім спортивного, зеленого, екстремального видів туризму доцільним є розвиток пізнавального, ділового, наукового туризму. Збереженість унікальних ландшафтних комплексів Арабатської Стрілки та Присивашся є основою для екологічного туризму.

Певну туристичну привабливість має спостереження за природними явищами. Так, на Сиваші можна спостерігати припливи та відпливи. Вітри нагоняють воду в лагуну через протоку Тонку (Генічеську), внаслідок чого добові коливання рівня води становлять 0,2-0,7 м. При згоні вода відступає на 7-10 км, відкриваючи мулове дно затоки, що має назву „засухи”, нагадуючи типові азійські такири.

Що стосується такого фактору, як розселення населення, то аналіз суспільно-географічних особливостей розвитку морегосподарського комплексу Українського Приазов'я дозволив І. Пилипенку дійти висновку, що ця територія являє собою певний виняток із загальносвітових тенденцій розвитку приморських територій, зокрема, густота населення у приморських районах є низькою, територія характеризується вкрай недостатнім інфраструктурним (особливо транспортним) облаштуванням [7, с. 75-76]. Так, густота населення Ленінського району АР Крим становить 26,1 осіб/км², тоді як густота населення приазовського регіону в цілому становить 93,3 особи/км², а приазовських районів АР Крим – 55,7. Густота ж сільського населення Ленінського району ще нижча – лише 16,2 особи/км² [7, с. 167].

Географічне розташування Арабатської Стрілки є унікальним з точки зору можливості рибогосподарської експлуатації як приграничних з нею ділянок узбережжя Азовського моря та затоки Сиваш, так і розташованих на ній піщаних кар'єрів, затоплених морською водою. Каскад озер, що утворилися на Арабатській Стрілці на місці видобутку піску у кар'єрах після заборони розробок у 1970 році в результаті заповнення фільтрованою водою з Азовського моря, становлять комерційну цінність з точки зору товарного розведення риб, з одного боку, та рекреаційного використання, з іншого. Ці кар'єри прямокутної форми і незначні за площею. Вони відносно мілководні (від 0,2 до 2,5 м) і в літній період за рахунок значного випаровування води мають високі значення рівня мінералізації – від 22 до 40 проміле. Високий рівень солоності обумовлений декількома причинами, зокрема, випаровуванням, сильною фільтрацією через

пісок з Сивашу. На Кримській частині Арабатської Стрілки на території Семисотської сільради Ленінського району розташовано 15 водойм кар'єрного типу загальною площею 115,9 га. Водойми знаходяться за 100 м від Азовського моря та 200-300 м від Сивашу. Загальна протяжність кар'єрів з півдня на північ складає близько 15 км.

Важливою передумовою є наявність закладу туристичної інфраструктури – бази відпочинку „Валок” (Арабатська Стрілка, 53 км, Ленінський район АР Крим), що функціонує 5 років. База відпочинку розташована на першій лінії морського узбережжя (20-30 м до пляжу), використовує сезонний вид відпочинку (з 25 квітня до 30 вересня з середньою тривалістю купального сезону 120 днів). Вона віддалена від населених пунктів – розташована на відстані 53 км в бік Генічеська та 60 км – у кримський бік. На території 6,06 га розміщено корпуси загальною місткістю 110 номерів на 280 осіб.

Таким чином, в результаті аналізу передумов формування локального морегосподарського комплексу на кримській частині території Арабатської Стрілки, можна визначити такі позитивні риси:

- екологічна безпека території, наявність ділянок практично недоторканої природи, наявність заповідних закладів навколо досліджуваної території;
- наявність природних туристично-рекреаційних ресурсів, зокрема, екологічно чистих піщаних пляжів, джерел термальних вод, лікувальних грязей, ропи, морського повітря;
- можливість забезпечення екологічно чистою питною водою за рахунок наявності джерел артезіанської мінеральної води;
- територіальна віддаленість від населених пунктів;
- можливість кадрового забезпечення відносно якісною робочою силою;
- наявність закладів туристичної інфраструктури, зокрема, діючої бази відпочинку;
- можливість розвитку екологічно нешкідливих виробництв – рибництва, розливу мінеральних вод тощо.

Обґрунтування проекту створення багатогалузевого лікувально-оздоровчого виробничого комплексу в екологічно чистому регіоні. З метою виявлення шляхів ефективного господарського використання природних ресурсів акваторії Азовського моря, І. Пилипенком було проведено її районування. Досліджувану територію віднесено до ділянок берегової зони та прибережних частин акваторії, що найбільш придатні для курортно-рекреаційної діяльності [7, с. 65-66]. Розвиток господарської діяльності зумовлений унікальністю ресурсної бази цього аквально-територіального формування, причому більшість ресурсів належить до категорії невичерпних або відновлювальних [7, с. 78].

Як зазначає І. Пилипенко, на сучасному етапі рекреаційно придатна територія морегосподарського комплексу Українського Приазов'я використовується нераціонально: у прибережній зоні зосереджено великі промислові підприємства, щороку у літні місяці приїжджає значна кількість людей для неорганізованого відпочинку тощо. Ці фактори призводять до незадовільного стану узбережжя. У зв'язку з цим практичний інтерес для подальшого розвитку рекреації в Українському Приазов'ї мають майже неосвоєні в цьому відношенні ділянки узбережжя [7, с. 94]. Такою територією є ділянка Арабатської Стрілки, розташована у межах Ленінського району АР Крим.

Якщо розглядати дану територію з точки зору організації бізнесової

діяльності, то необхідно враховувати такі фактори, що, за твердженням О. Любіцевої, є визначальними: вигідне географічне положення території, наявність ідеальних туристичних благ (сприятливих кліматичних умов, акваторій, мальовничих ландшафтів, бальнеологічних ресурсів, унікальних пам'яток природи), які об'єктивно формують основу для розвитку туризму [3]. Обрана територія відповідає всім цим характеристикам, а у поєднанні із можливістю розвитку безпечного виробництва на основі використання унікальної екологічно чистої природної сировини формує всі необхідні передумови для створення багатогалузевого лікувально-оздоровчого виробничого комплексу.

У рамках даного проекту розвитку даної території нами пропонується три напрями використання ресурсів:

- туристично-рекреаційний (літній відпочинок з широким набором туристичних послуг);
- курортно-оздоровчий (цілорічне лікування);
- промисловий (розлив та бутельювання мінеральної води, організація рибного господарства, створення косметичної лінії на основі природної сировини).

Перший напрям базується на використанні туристично-рекреаційного потенціалу бази відпочинку. Слід зазначити, що навколо даної території заборонено виділення землі у використання, оскільки вона належить до заповідного фонду. Тобто пансіонат є монополістом щодо надання туристично-рекреаційних послуг. Конкурентна перевага пансіонату – система харчування, що ґрунтується на використанні екологічно чистих продуктів місцевого виробництва (овочі, фрукти), власного підсобного господарства (молоко-, м'ясопродукти, яйця). Як додаткові надаються послуги катання на конях, велосипедах, віслюках, відвідування мінізоопарку, страусиної ферми. Окрім цього, важливою умовою розвитку туристичного центру є наявність виробничої інфраструктури – приватної лінії електропередачі, цілодобового холодного та гарячого водопостачання, очисних споруд. Навіть у кризовий 2009 рік заповнюваність бази відпочинку в середньому складала 92%. Чистий прибуток у 2006 році становив 118,1 тис. доларів США, у 2007 – 166,3, у 2008 році – 244,25 тис. доларів США. Тобто спостерігається стабільне зростання його обсягів. На період 2009-2010 років передбачено залучення інвестицій в обсязі 1 млн. доларів США, що мають бути спрямовані на збільшення місткості до 600 осіб, розбудову лікувальної бази, будівництво закритого комплексу басейнів, модернізацію очисних споруд.

Другий напрям – курортно-оздоровчий – ґрунтується на бальнеологічних властивостях місцевості, передусім грязелікуванні. Окрім того, під територією бази відпочинку виявлено термальні води, що дозволяє відкрити термальне джерело та збудувати каскад басейнів і, як наслідок, створює можливості для цілорічного курортного лікування. Ці дані підтверджено результатами досліджень Південно-Української гідрогеологічної експедиції. Південно-Сиваське родовище вод із запасами 33,6 тис.л/добу постановою Кабінету Міністрів України 1996 року занесено до переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних. Цей ресурс можливо використовувати на двох територіях – бази відпочинку та колишнього піонерського табору, де генпланом передбачалося будівництво пансіонату на 300 місць.

Третій напрям охоплює кілька виробничих проектів. Наявність мінералізованої артезіанської води дозволяє організувати не тільки її

використання на території бази відпочинку, але й забезпечити промисловий розлив. Інший проект – створення „Рибальського хутору” – передбачає організацію рибного господарства на базі кар’єрів. Доцільним є розведення осетрових риб та екзотичних видів гігантських креветок в умовах, наближених до природних місць перебування. Ще один проект – створення косметичної лінії на основі природної сировини. Лікувальна грязь Сивашу містить біогенні стимулятори – речовини, що посилюють життєздатність організму, його протидію хворобам, має антимікробні та самоочисні властивості. Розфасовка грязі, випуск лікувально-косметичної продукції на її основі – високоприбуткове та малозатратне виробництво.

Водночас слід зазначити, що серед визначальних заходів оптимізації морегосподарського ресурсокористування, організації та управління територією має бути поєднання економічних та природоохоронних заходів, які стимулюватимуть не тільки господарський розвиток, але й забезпечуватимуть збереження екосистеми Азовського моря [7, с.150]. У цьому відношенні розвиток всіх трьох напрямів використання ресурсів у рамках багатогалузевого лікувально-оздоровчого виробничого комплексу має забезпечити екологічну безпеку територію

Висновки та перспективи. Не дивлячись на економічну нестабільність країни, проект створення багатогалузевого лікувально-оздоровчого виробничого комплексу в екологічно чистому регіоні є інвестиційно привабливим. Передбачається поєднання розвитку туристично-рекреаційної та курортно-оздоровчої діяльності із екологічно безпечним промисловим виробництвом. Даний проект заснований на балансі економічних, соціальних, екологічних інтересів, що спираються на врахування кон’юнктури ринку та збереження довкілля.

Подальші перспективи залучення інвестицій для успішної розбудови багатогалузевого лікувально-оздоровчого виробничого комплексу на кримській частині Арабатської Стрілки (на території Ленінського району) та ефективного моніторингу стану довкілля в умовах інтенсивного розвитку господарської діяльності пов’язані із реалізацією великого інвестиційного проекту створення міжнародного курорту „Єврорегіон Арабат”.

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2001. – 395 с.
2. Бейдик О.О. Туристичні ресурси України. – К.: Альєрпрес, 2009. – 400 с.
3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг : геопросторові аспекти. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
4. Любіцева О.О., Бабарицька В.К. Туризмознавство: вступ до фаху. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2008. – 335 с.
5. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
6. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
7. Пилипенко І.О. Морегосподарський комплекс Українського Приазов’я: суспільно-географічне дослідження. – Херсон: ПП. Вишемирський, 2005. – 178 с.
8. Ігнатенко М.Г., Малєєв В.О., Пилипенко І.О. Природно-ресурсний потенціал Азовського моря (економічна оцінка) // Таврійський науковий вісник. – Вип. 23. – Херсон, 2002. – С. 141-147.